

PALLÀS & GAMANDÉ

CONSTRUCTORS AVANGUARDISTES
DEL SEGLE XX

PALLÀS & GAMANDÉ

CONSTRUCTORS AVANGUARDISTES DEL SEGLE XX

PALLÀS & GAMANDÉ

Constructors avantguardistes del segle xx

Primera edició: novembre del 2025

© dels textos, diversos autors

© de les fotografies, diverses autories

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 · Nau A

Pol. ind. Les Torreneres

08754 El Papiol (Barcelona)

Telèfon 936 731 212

efados@efados.cat

www.efados.cat

Direcció, coordinació i disseny:

Editorial Efadós

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de la portada:

Arxiu fotogràfic de Taradell - Fons família Cuyàs

Portada acolorida: Editorial Efadós

Fotografia de la portadella:

Arxiu fotogràfic de Taradell - Fons Família Pallàs.

Acrònims:

AFCEC (Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya)

AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)

AMMM (Arxiu Municipal de Malgrat de Mar)

CEC (Centre d'Estudis Canetencs)

COAC (Col·legi d'Arquitectes de Catalunya)

CRDI (Centre de Recerca i Difusió de la Imatge de la ciutat de Girona)

FGC (Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya)

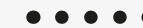
ISBN: 978-84-19239-96-9

Dipòsit legal: B-19530-2025

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics). www.cedro.org.

ÍNDEX

Pròleg

'L'home resolt fa el que vol.' Pallàs & Gamandé:
constructors a la primera meitat del segle xx a Catalunya 7

Introducció

Construint Catalunya dels Pirineus a l'Ebre 9

1. Dades biogràfiques. Josep Pallàs i Sala
i Josep Gamandé i Net 17

2. Història del projecte empresarial de Pallàs & Gamandé..... 23

3. Mètode i sistemes de construcció
de l'empresa Pallàs & Gamandé 29

4. La seva empremta a Catalunya.
Les obres a Taradell i a Sant Julià de Vilatorra 33

5. Pallàs & Gamandé i la seva presència a Barcelona 47

6. Arquitectura hospitalària: Els asils-sanatoris de Sant Joan
de Déu. Pallàs & Gamandé i Germán Rodríguez Arias 61

7. El cremallera de Núria 91

8. El Ter, un riu treballador. Les obres hidràuliques 107

9. El mercat de Canet de Mar 117

10. La Plaça Mercat de Canet, una síntesi arquitectònica
de noucentisme i racionalisme 125

11. Escola Mare de Déu de Montserrat de Malgrat..... 129

12. El Mercat Central de Reus (1934-1949...) 135

13. Edifici del Seminari Diocesà de l'Assumpció (1945-1958) 141

14. Tortosa: Edifici Alonso Ballester 149

15. L'empresa Pallàs & Gamandé a Girona 153

ARXIU DELS FERROCARRILS DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

PRÒLEG

'L'HOME RESOLT FA EL QUE VOL.'

PALLÀS & GAMANDÉ: CONSTRUCTORS
A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX A CATALUNYA

Rafael, Carme, Ramon. RCR arquitectes

Voldríem felicitar tots els participants d'aquest llibre, que podríem anomenar «col·lectiu», per donar suport a aquesta iniciativa. Perquè està compartit per les maneres de pensar i escriure de gent molt diversa, d'arreu del territori, i això fa bo el moment actual, que ha de ser de compartir, més que mai, projectes d'interès comú.

El llibre bàsicament posa en relleu la persona de Josep Pallàs i Sala (Sant Julià de Vilatorrada, 1884 – Barcelona, 1941), un jove emprenedor que, juntament amb Josep Gamandé i Net, van constituir la constructora Pallàs & Gamandé, que al llarg de més de vint anys va tirar endavant un projecte empresarial molt singular i destacat dins l'àmbit català a la primera meitat del segle xx. I ho va fer amb obres tan singulars com el cremallera de Núria, la fàbrica de can Costa i Font a Taradell, el sanatori infantil de Sant Joan de Déu de Barcelona, el Mercat Central de Reus, la Casa Alonso Ballester i el Seminari de Tortosa, entre d'altres, que van marcar fites d'interès per a la col·lectivitat en un moment determinat de la història en què, com en tots els períodes, l'arquitectura dels edificis n'expressa molts bé els valors. I explica també els sistemes constructius arquitectònics d'una època, als quals aporta innovació i evolució.

Pensem que el llibre és també un homenatge, un reconeixement a tots aquells constructors i gent d'ofici que, amb el seu bon saber, fan possible els edificis i les construccions que ens envolten i on vivim, i que

sovint són massa oblidats. La construcció és també un fet col·lectiu que, sense la complicitat dels seus integrants, no pot fer reeixir un bon edifici.

«La dona i l'home resolt fan el que volen», en una adaptació lliure que subscriu plenament de «L'home resolt fa el que vol», ens mostra un d'aquests personatges que surten de tant en tant en els diferents indrets de la nostra geografia i que en el seu moment vital contribueixen a fer millor la societat en què viuen. I el llibre esdevé un estudi històric pel que documenta i per les aportacions que s'hi fan; i és cultura, perquè la cultura ho abraça tot: valors, idees, costums, tradicions, art, educació i, també, la llengua.

Sense iniciatives com aquesta, de recuperació de la memòria, fruit de la sensibilitat i generositat d'alguns envers fets i persones, encara que no hi estiguin directament vinculats, es perd una part d'aquesta memòria col·lectiva en el temps i es perd, també, un ric patrimoni i llegat dels que ens precedeixen per a les noves generacions i futures.

En aquests moments de trànsit i desconcert, iniciatives com aquesta ens mostren com en el passat hi ha hagut períodes també molt difícils i que persones com Josep Pallàs han fet bo «L'home resolt fa el que vol». I tant de bo avui aquest llibre doni arrels i ales a les noves generacions, a les quals toca d'afrontar un dels períodes més complexos que s'han produït! I vinguin encomanats de l'entusiasme que transmet gent com Munmany, un entusiasme tan important i necessari com faltat en tants llocs per fer-nos a tots millors com a persones, com a societat, en definitiva, com a humanitat.

ARXIU FOTOGRÀFIC DE TARADELL. FONS FAMÍLIA PALLÀS.

Un grup de treballadors prepara una fonamentació a la llera del riu Ter. Observem que utilitzen bàsicament eines manuals. Com a tasca mecanitzada només hi ha la bomba d'extracció d'aigua.

Al marge dret de la fotografia apareix Josep Pallàs dirigint l'actuació. Es tracta d'una de les obres de l'empresa al riu Ter a les províncies de Barcelona i de Girona.

INTRODUCCIÓ

CONSTRUINT CATALUNYA DELS PIRINEUS A L'EBRE

Josep Munmany i Albert Ledesma

La primera vegada que vaig sentir a parlar de Pallàs va ser fa cinquanta anys a Núria. Encara no existia la carretera per pujar a Vallter. Vaig anar-hi amb els companys de l'empresa de pintors en què treballava des dels catorze anys; en tenia divuit. Volíem pujar el Puigmal i l'endemà fer la travessa Núria-Setcases. Aquella seria la primera excursió important de la meua vida. Vaig arribar-hi amb el que tenia, molta il·lusió i sabates de carrer; les xiruques van venir després.

Entre pujar el Puigmal i la travessa vam fer nit al refugi. I allà va ser quan Pere Brussosa, el guia i *jefe*, ens va ensenyar la placa dels promotors del cremallera i ens va explicar que l'havia construït Pallàs & Gamandé, una de les empreses més importants de l'època. Fins i tot ell, en Pere, hi havia treballat després de la guerra. El cas és que Josep Pallàs, un dels socis de l'empresa, havia viscut a Taradell, ja que es va casar amb una pubilla benestant del poble, Isabel Serra, i s'hi van quedar a viure els primers deu anys de matrimoni, tot i que hi va tenir un vincle tota la vida.

Després de la guerra, Pere Brussosa no tenia feina i va decidir anar fins a Barcelona per demanar-ne a Josep Pallàs. Durant la guerra els havien col·lectivitzat l'empresa i li va explicar que, per refluor-la, el que necessitaven eren paletes, i no pintors, però, com que en Pere era de Taradell, el va llogar igualment. I així va ser com Pere Brussosa explicava, tot satisfet, com havia aconseguit treballar per a la gran empresa Pallàs & Gamandé.

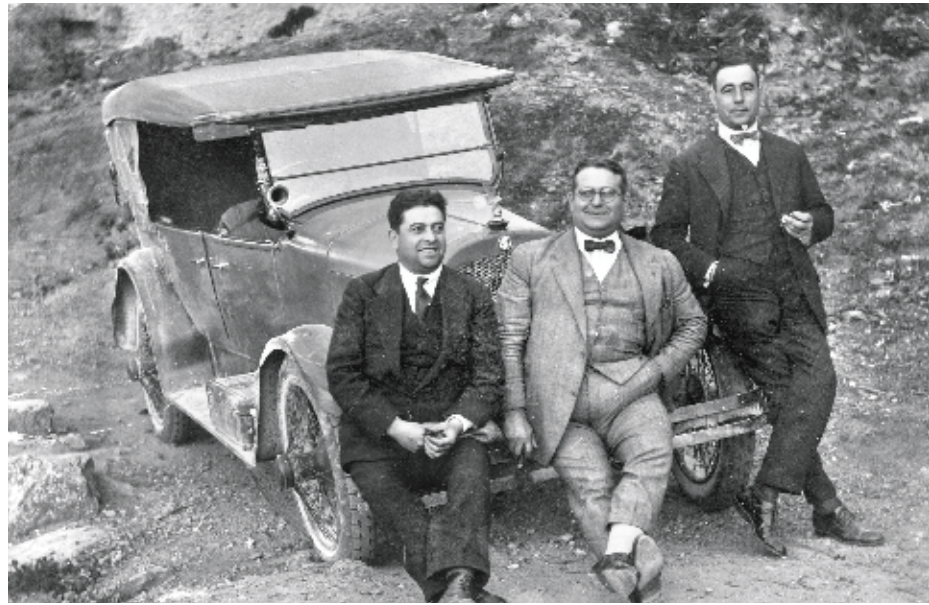
L'anècdota barrejada amb la vivència del meu primer cim ha fet que sempre més hagi recordat el

nom de Pallàs. Tot i que no va ser fins que Marta Lloret i Marta Roca em van convidar a col·laborar en el Mapa de Patrimoni Cultural de Taradell que vaig començar a interessar-m'hi de debò. I vaig decidir indagar sobre aquella persona. Qui era aquell home que, a més del cremallera de Núria, havia construït la fàbrica de can Costa i Font de Taradell, la fàbrica on la meua mare havia treballat tota la vida i, anys més tard, durant l'alcaldia, vam aconseguir comprar i transformar en un centre cultural?

El primer que vaig fer va ser anar a parlar amb la família Traveria-Serra, de Taradell, veïns i parents de Josep Pallàs. Ells em van explicar una altra anècdota del personatge. Després que en Pallàs quedés vidu, va conèixer Pepeta Donadeu, l'estanquera de Sant Martí Sesgueioles, amb qui va començar una relació. Quan la Pepeta va saber que tenia dos fills, en Josep i en Miquel, els va voler conèixer. Com que un d'ells, el gran, era un xic disminuït, Josep Pallàs va decidir portar-li dues vegades en Miquel, pentinat i vestit diferent. La Pepeta els va veure tan iguals que es va estranyar i en Josep l'hi va acabar explicant. Es van casar a Montserrat.

Un cop vaig haver parlat amb tothom de Taradell que creia que me'n podia dir alguna cosa, vaig obrir la cerca més enllà del municipi per conèixer, realment, qui era i què havia fet aquell home que feia dies que m'encuriosia. I per contactes previs que tenia, vaig trucar a Víctor Pallàs. L'avi d'en Víctor, Miquel Pallàs, era germà d'en Josep i mestre d'obres. Per tant, de segur que era un bon camí. A en Víctor l'havia conegut durant el meu pas pel Consell Comarcal d'Osona,

Josep Pallàs, a l'esquerra, el senyor Gamandé, al centre, i una persona no identificada al seu costat. Són al davant d'un automòbil de la marca Dodge Brothers Series 116 Touring descapotable (1925).

ARXIU FOTOGRAFIC DE TARADELL. FONTS FAMILIA PALLÀS.

quan vaig participar en les negociacions per comprar el monestir de Sant Pere de Casserres, propietat de la seva família.

El dia que vam quedar li vaig explicar tot el que havia descobert de Pallàs a Taradell i de seguida em va parlar de Montse Piqué, de Sant Julià de Vilatorrada, arquitecta tècnica i historiadora local. Ella també hi estava interessada i tenia molta informació de la família a Sant Julià. Per tant, li vaig trucar tot seguit i el maig del 2017 vam quedar per primera vegada. De fet, va ser idea seva enfocar la investigació sobre l'empresa Pallàs & Gamandé, argumentant que, sovint, les empreses constructores són les grans oblidades. Així és com el camp d'interès i de recerca s'amplia de Pallàs a Pallàs & Gamandé.

De seguida vam veure que, amb la informació que tenia ella de Sant Julià i jo, de Taradell, el projecte podia agafar molta volada i vam decidir posar-nos-hi. En Víctor ens va donar el telèfon de Josep Maria Pallàs, net d'en Josep, i a finals d'agost del 2017 vam anar a Barcelona a conèixer-lo. Ell i la seva dona, Neus Moner, molt amablement ens van obrir les portes de casa seva, i el novembre d'aquell mateix any, les del Casal Núria de Sant Julià, la casa d'estiu de l'avi. Al Casal Núria ens van ensenyar una calaixera plena de fotografies, tant familiars com de l'empresa Pallàs & Gamandé. Moltes eren en àlbums, com si funcionessin

de mostrar per a futurs clients. Vam quedar meravellats de la gran quantitat de fotografies i de la seva qualitat. Les referents a la fàbrica Costa i Font de Taradell eren tan espectaculars que vam veure clar que s'havien d'exposar i van acabar il·lustrant el llibre *Costa i Font. De cultura industrial a fàbriques de cultura*, escrit per Laia Miralpeix. És, precisament, després de publicar el llibre que la Laia es va incorporar al projecte i aquest torna a revifar. Ja havien passat cinc anys de la descoberta de les fotografies.

Amb la Laia a l'equip i el vistiplau de la Montse, vam tornar a visitar Josep Maria Pallàs –la Laia, Eva Leucó, directora de la Biblioteca de Taradell, i jo mateix, Josep Munmany–. Veient l'interès per l'empresa del seu avi, en Josep Maria va decidir cedir-nos l'arxiu de la família Pallàs, que passà a integrar-se a l'Arxiu Fotogràfic de Taradell. No podíem sortir més agraïts de la trobada.

Amb tot aquest material i el que anàvem descobrint, el llibre començava a agafar forma. Des d'un inici, la idea era identificar les diverses obres de Pallàs & Gamandé i fer recerca des del món local. Que una persona del territori n'escrivís un article explicant el que va representar aquella obra al seu dia, com havia evolucionat, l'interès, etc. I com més indagàvem en el seu arxiu, més obres ens sortien. Disposàvem de les fotografies i ens faltava trobar les persones

que escriurien l'article. Teníem molt presents les tres obres de Sant Joan de Déu i vam decidir incorporar el doctor Albert Ledesma, de Taradell, al grup de treball. Estàvem convençuts que ens podria ajudar i no anàvem equivocats. Ha acabat essent una peça clau del projecte. A continuació, Albert Ledesma us dona alguns detalls de les seves impressions i aportacions al projecte del llibre.

Us vull explicar que el meu primer contacte amb la família Pallàs va ser cap als anys setanta del segle xx, concretament a Sant Julià de Vilatorrada, el poble on vivien els meus sogres i on vaig exercir de metge. En aquella època vam filmar un curtmetratge per satisfer una afició que venia de ben petit. Una de les escenes la vam rodar al Bar Núria de Sant Julià de Vilatorrada, una obra dels Pallàs. En aquells moments no ho sabia però vam triar aquell edifici per la seva singularitat i l'interès arquitectònic i artístic.

El segon contacte amb la família va ser a les Set Fonts de Sant Julià de Vilatorrada, un parc amb algunes fonts, dissenyat per Miquel Pallàs, germà d'en Josep. A la pel·lícula també hi ha escenes rodades en aquest parc, un lloc molt atractiu i acollidor que ha estat i és lloc de repòs i d'esbarjo per a la gent de Sant Julià.

Van passar força anys sense que els Pallàs tornessin a ser motiu d'interès per a mi. No va ser fins a l'any 2002 quan Josep Munmany em proposa ser el pregoner de la Festa Major de Taradell, i Josep Pallàs torna a aparèixer a la meua vida. El Centre Cultural Can Costa i Font on es feia l'acte inaugural de la Festa Major el va construir l'empresa Pallàs & Gamandé.

Fa un parell d'anys, Laia Miralpeix publica el llibre *Costa i Font. De cultura industrial a fàbriques de cultura*. Amb la seva lectura i assistint a l'acte de presentació, aprofundeixo en el coneixement de Pallàs & Gamandé. Aquest acte de presentació es va fer a la Biblioteca Antoni Pladevall, al mateix Centre Cultural de Taradell.

En els tres darrers anys, primer en trobades puntuals i després a les excursions que fèiem amb Josep Munmany i la seva esposa Magda, Pallàs & Gamandé esdevenen protagonistes principals de les nostres converses.

Fa més de tres anys, Josep Munmany m'explica que estan escrivint un llibre sobre l'empresa Pallàs & Gamandé, una mena de bibliografia sobre una empresa constructora catalana, i que necessita algú per escriure sobre la construcció del sanatori infantil de Sant Joan de Déu de Manresa, el sanatori infantil de Sant Joan de Déu del Vendrell i sobre l'ampliació i reforma que van fer a l'antic sanatori infantil de Sant Joan de Déu de les Corts, a Barcelona.

Vaig acceptar l'encàrrec, que en aquell moment vaig interpretar com a puntual per incorporar alguna persona que pogués escriure aquest capítol.

Abans de donar resposta a l'encàrrec, i tot ordenant la col·lecció de fotografies dels Pallàs que tenim a l'Arxiu de Taradell, ens adonem que hi ha molts edificis de Barcelona, alguns d'ells molt coneguts i rellevants en la configuració de la ciutat. Aleshores vaig proposar que el meu cunyat, Alfons Santamaria, i Ricardo Vergara, un company seu, ambdós arquitectes, fessin el capítol dels edificis de Barcelona i les aportacions que l'empresa havia fet al món de la construcció i a l'arquitectura en general. El seu meticulós i exhaustiu treball de recerca ens ha permès conèixer l'abast de l'obra de Pallàs & Gamandé, especialment a Barcelona, amb un gran nombre d'edificis construïts per aquesta empresa. Segurament no hauríem pogut trobar cap altre expert en arquitectura que hi dediqués el temps i els esforços que ells han esmerçat per construir aquest capítol del llibre, passejant per tot Barcelona per identificar edificis inclosos en l'arxiu fotogràfic de Pallàs & Gamandé, visitant diverses entitats o institucions que, per un motiu o un altre, disposaven o podien disposar d'informació sobre les actuacions de Pallàs & Gamandé a Barcelona.

ARXIU FOTOGRÀFIC DE TARADELL. FONTS FAMILIA PALLÀS.

L'edifici de l'antiga Caixa de Pensions a Vic en fase de construcció. Malgrat no haver trobat altres referències que Pallàs & Gamandé participés en la seva execució, la imatge constava en el seu arxiu fotogràfic, que feien servir de catàleg. Molt probablement van

intervenir en la seva construcció. L'edifici està situat a la cruïlla del carrer de Jacint Verdaguer amb la rambla de l'Hospital i es manté sense reformes substancials com a oficina de l'actual CaixaBank.

Crec que és de justícia reconèixer el seu esforç, agrair-los la feina i felicitar-los pel resultat assolit.

Més de cinquanta anys movent-me pel sistema sanitari m'han donat l'oportunitat de conèixer moltes persones. Una d'elles és Manel Jovells i Casas, director general d'Althaia. Em vaig posar en contacte amb ell per demanar-li si coneixia algú del món sanitari capaç d'escriure aquest capítol i si ells tenien a la seva institució documentació escrita sobre la construcció de l'esmentat sanatori, germen inicial de l'actual hospital. Em va adreçar al doctor Lluís Guerrero i Sala, expert angiòleg i cirurgià vascular de Manresa, també expert en història de la medicina. Em vaig posar en contacte amb ell i molt amablement em va dir, «jo soc expert en història de la medicina però no en edificis, ni en arquitectura sanitària; per tant, no puc assumir aquest compromís».

El doctor Guerrero em va dir que coneixia la persona que millor podia fer la redacció d'aquest capítol sobre els hospitals de Sant Joan de Déu a Catalunya. Em facilità el nom de Raquel Lacuesta Contreras, doctora en Història de l'Art i membre de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.

Vaig buscar a Internet informació sobre la senyora Lacuesta i la primera impressió, vist el seu extens i valuós *curriculum vitae*, va ser: «aquesta senyora et dirà que no». Li vaig escriure un correu electrònic explicant-li el projecte i demanant-li de parlar amb ella per proposar-li l'encàrrec d'un capítol del llibre. La meva sorpresa va ser que acceptava la proposta i es comprometia a escriure el capítol. A hores d'ara hem establert una cordial i amistosa relació i ella ja té el capítol escrit i entregat.

Per altra banda, el senyor Jovells m'adreça a Antònia Raich, cap de Servei de Comunicació,

Participació i Mecenatge d'Althaia. L'Antònia ens acull molt amablement i ens organitza una sessió en la qual ens mostra fotografies antigues del sanatori infantil de Sant Joan de Déu, i ens facilita una entrevista amb Federico Ramírez, que havia estat ingressat al sanatori i després va treballar a la institució fins a la seva jubilació. Tota aquesta informació ha estat molt útil perquè la senyora Lacuesta pogués escriure el corresponent capítol del llibre i a mi m'ha servit per aprofundir en el coneixement de Pallàs & Gamandé i la història d'Althaia.

Pel que fa al Sanatori Marítim de Sant Joan de Déu de Calafell - el Vendrell, ja disposàvem de prou informació per poder escriure el llibre.

El repte següent era trobar informació de l'antic Sanatori Infantil de Sant Joan de Déu de les Corts, ubicat a l'avinguda Diagonal de Barcelona. Més enllà d'unes fotografies antigues del sanatori que ens van facilitar des de la Cúria Provincial dels Germans de Sant Joan de Déu, no aconseguíem gaire informació addicional. Sembla que aquest edifici sorgís del no-res. No queda gaire informació escrita de com va sorgir, com es va edificar, ampliar, reformar, etc.

Al doctor Manel del Castillo, director gerent de l'Hospital Sant Joan de Déu de Barcelona, li vaig demanar si coneixia algú que hagués treballat a l'antic sanatori de la Diagonal i em va facilitar el nom de tres germans de l'orde que van ser peces clau en el trasllat de l'Hospital de Sant Joan de Déu de les Corts a la barriada de Finestrelles, a Esplugues de Llobregat. Tots tres viuen en una residència per a germans de l'orde que està ubicada a l'Hospital de Sant Joan de Déu de Saragossa.

Fa uns mesos, la senyora Lacuesta i jo ens vam desplaçar a Saragossa per mantenir una entrevista amb ells. El germà Julián Sapiña, molt amablement,

A la fotografia superior, el rei Alfons XIII, juntament amb Josep Pallàs i altres autoritats, civils i religioses, en l'acte d'inauguració del Sanatori Marítim de Sant Joan de Déu del Vendrell. A la fotografia inferior, Miquel Pallàs i Serra, fill de Josep Pallàs, cofundador de l'empresa, i la seva senyora, Montserrat de Pineda i Casals, assisteixen a un acte festiu.

ARXIU FOTOGRÀFIC DE TARADELL. FONTS FAMÍLIA PALLÀS

ens va organitzar la trobada amb els tres germans. Al llarg d'unes tres hores, els tres ancians, que mantenen una memòria prodigiosa, malgrat la seva avançada edat, ens van facilitar molta informació sobre l'edifici, els serveis que hi havia i la seva ubicació.

A partir d'aquí he quedat integrat com un membre més de l'equip de creació d'aquest interessant llibre biogràfic de l'empresa Pallàs & Gamandé. A continuació, Josep Munmany us acaba d'explicar la gestació d'aquest llibre.

Precisament, una de les primeres obres que vam identificar va ser el Mercat de Canet de Mar. No podríem haver començat millor. I és que, fa uns anys, havia anat a una conferència a Canet en què, precisament, van explicar com el Mercat de Canet s'havia construït per votació popular, i no pas qualsevol votació: per primera vegada a l'Estat espanyol hi van deixar votar les dones. Es pot dir, per tant, que les dones de Canet

van ser les primeres a votar de tot l'Estat espanyol. I l'alcalde que va promoure el referèndum i va obrir la votació a les dones va ser l'avi de Conrad Blanch, alpinista i químic, i amb el qual mantinc una relació d'amistat des de principis dels anys vuitanta, abans de les seves expedicions a l'Everest, on van fer onejar el banderí del Centre Excursionista Taradell. Per tant, li vam demanar que fos ell qui l'escriuís. Ell i la Raquel Lacuesta signen un dels capítols sobre el mercat.

De Canet a Malgrat de Mar, perquè Pallàs & Gamandé hi va fer una escola. Aquí vam decidir dir-ho a Marta Lloret, historiadora, a qui havia conegut fent el Mapa de Patrimoni Cultural de Taradell, i sabia que també havia elaborat el Mapa de Patrimoni Cultural de Malgrat de Mar. Accedeix a fer-lo conjuntament amb Anna Maria Anglada, investigadora.

A l'arxiu també vam veure moltes fotografies sobre les obres del Ter i, gràcies a l'amistat que Eva Leucó i Laia Miralpeix, de la Biblioteca de Taradell, tenen amb els responsables del Museu del Ter de Manlleu, Pere Casas i Carles Garcia, i Toni Freixanet escriuen l'article, en què ens expliquen les importants obres hidràuliques del Ter a càrrec de Pallàs & Gamandé.

També hi havia el Mercat Central de Reus. Aquí vam donar alguna volta més per finalment trobar Jordi Sardà, arquitecte i un gran coneixedor del mercat. Al principi, va ser la meua filla Mireia, que treballa en una xarxa de patrimoni literari de l'àmbit dels Països Catalans, la que ens va posar en contacte amb la responsable del Centre de Lectura de Reus, Montserrat de Anciola. Ella ens va donar el contacte de l'arquitecte Jaume Massó, i finalment va ser Jaume Massó, després de conèixer el projecte, el que ens va dirigir a Jordi Sardà, que és qui escriu l'article sobre el Mercat Central de Reus.

Veient que el projecte agafava tanta embranzida i envergadura, vam decidir contactar amb Ramon Vilalta d'RCR, un estudi arquitectònic d'Olot, Premi Pritzker, que conec dels meus anys a l'Ajuntament, ja que van ser ells els que van fer la planificació de la zona esportiva i van projectar la piscina coberta de Taradell. Els vaig explicar el projecte i els vam demanar de fer el pròleg.

En una de les reunions de treball es va creure interessant tenir un informe tècnic de les primeres obres de Sant Julià, poble natal de Pallàs, i de Taradell, poble on es va casar i van néixer els seus fills. I ho vam demanar a Joan Albert Adell, arquitecte i erudit, que ens en va fer l'informe arquitectònic, mentre Montse Piqué elaborà l'article sobre Sant Julià i Laia Miralpeix, el de Taradell.

Per acabar, i dels més importants, hi havia el cremallera de Núria. Per trobar algú que ens pogués escriure el capítol, el primer que vam fer és contactar amb Toni Anguera, de Vic, gran muntanyenc i fotògraf de Núria, i també amb l'antic director de l'estació de Núria, Albert Solà. Finalment és l'Albert, amb l'ajuda de Miquel Sitjà, escriptor i especialista de la vall de Ribes, els que n'escriuen l'article.

Amb un grup de treball consolidat i la majoria d'autors engrescats amb el projecte, necessitàvem un editor. I un dia, passejant per Vic, vaig entrar a la llibreria Muntanya de Llibres a veure Xevi Cortacans. Vam pensar que se'l veia a totes les fires, que es movia bé en aquest món i que potser ens podria ajudar. Li vam explicar el projecte i el vam convidar a pujar a Taradell a conèixer l'arxiu que ens havia cedit la família Pallàs. Després de veure'l, ens va aconsellar parlar amb l'editorial Efadós. I no va fallar. Al cap de pocs dies ens reuníem amb Jaume Campderrós i Jaume Alcázar, d'Efadós, que ens van acceptar editar el llibre. I aquella il·lusió d'anys enrere es feia més palpable.

També va ser Xevi Cortacans qui ens va ajudar amb l'article de Tortosa, ja que les primeres vies

encetades no havien reeixit. Ell ens va posar en contacte amb Ester Galindo de la llibreria Viladrich, que ens va facilitar el contacte de l'arquitecte Antoni López, que va acceptar fer l'article de la Casa Ballesster i va demanar a l'arquitecte Josep Bestratén que fes l'article sobre la construcció del seminari. Ens van fer saber, a més, l'alegria que els fa col·laborar amb un projecte que va del nord al sud de Catalunya.

I ens faltava Girona. Havíem trobat que Pallàs & Gamandé, tot i tenir la seu a Barcelona, tenia delegacions a Reus i a Girona. Com que en tot aquest projecte les llibreries han estat peça clau per trobar els autors dels articles, em vaig presentar a la Fundació Llibreria Les Voltes i, després d'explicar el projecte, em van dirigir directament a Joan Matamala, president de la Fundació, que em va fer parlar amb Joaquim Nadal, l'alcalde històric de la ciutat. Nadal ens va proposar parlar amb Joan Pallàs, advocat i exintinent d'alcalde d'Urbanisme, i va ser un gran encert, ja que el seu pare havia estat encarregat durant molts anys de l'empresa Pallàs & Gamandé.

Amb tot aquest repàs cronològic volem explicar com s'ha construït el llibre que teniu a les mans, fruit de les xarxes de relacions i coincidències que han permès aplegar gent diversa, d'arreu del territori, entorn d'una empresa constructora que ha deixat una empremta en una bona part del país, de Núria a Tortosa, passant pels sanatoris de Sant Joan de Déu i el Mercat de Canet, escenari de la primera votació femenina.

I com no podia ser de cap altra manera, acabo amb en Pallàs, on tot va començar ara fa cinquanta anys. I és que em captiva la seva personalitat, que de segur va deixar plasmada en les seves obres. Mireu-ho si no: després d'arruïnar-se dues vegades, quan va poder acabar la casa de Taradell, el 1914, vuit anys abans de crear l'empresa Pallàs & Gamandé, a la façana va posar-hi «L'home resolt fa el que vol». Tota una premonició del que vindria després.